

به نام خداوند بخشنده مهربان

قانونچه

(ترجمہ ۱۷۱ از قانونچہ محمد بن عمر چغمینے)

به قلم:

شمس بن حسن منجم

تصحیح، پژوهش و ویرایش:

فریبا روحانی، روشک قدس

به کوشش:

محمد رضا شمس اردکانی، فرید قاسماو

سرشماله	: چمنی، محمود بن محمد - ۱۳۷۵ ق.
عنوان قراردادی	: قانونچه فارسی
عنوان و نام پدیدآور	: ترجمه‌ای از قانونچه محمد بن عمر چمنی / به قلم شمس بن حسن منجم، تصحیح و پژوهش فریبا قربانی، روشنگ قدس، به کوشش محمدرضا شمس‌ازدگانی، فرید قاسملو.
مشخصات نشر	: تهران : چوگان، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۱ ص.
شابک	: 978-964-5682-45-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: پزشکی اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
شماره افزوده	: شمس بن حسن منجم، مترجم
شماره افزوده	: قربانی، فریبا، مصحح
شماره افزوده	: قدس، روشنگ، مصحح
شماره افزوده	: شمس‌ازدگانی، محمدرضا، گردآورنده
شماره افزوده	: قاسملو، فرید، گردآورنده
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱.۲۰۲۷۳/۱۲۸/۱۳۹۱
رده بندی دیویی	: ۶۱۰/۹۱۷۲/۱
شماره کتبشناسی ملی	: ۲۹۸۸۲۶۱

قانونچه

(ترجمه‌ای از قانونچه محمد بن عمر چمنی)

به قلم: شمس بن حسن منجم

تصحیح، پژوهش و ویرایش: فریبا قربانی، روشنگ قدس

به کوشش: محمدرضا شمس‌ازدگانی، فرید قاسملو

ناشر: چوگان با همکاری دانشکده طب سنتی دانشگاه علوم پزشکی تهران

طراح جلد: مهدی انوشیروانی

شمارگان: ۵۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۱

بهاء: ۷۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۶۸۲-۴۵-۱

تلفن: ۰۹۱۲۳۵۹۱۴۴۳-۶۶۴۰۶۴۷۷

WWW.CHOOGAN.COM

مصحح و ناشر این کتاب در قبال کارآمدی بایستی و بی زیان بودن درمان های
توصیه شده در این کتاب مسئولیتی ندارند.

ملاحظات طب جدید و آگاهی از عوارض گیاهان دارویی

و تدابیر آنها و داروهای رایج

برای عموم درمان های مبتنی بر طب سنتی ایران ضروری است.

لذا مطالب این کتاب نباید بدون تشخیص درست بیماری توسط پزشک

متخصص طب سنتی ایران به کار بسته شود یا به دیگران توصیه گردد.

فهرست

خطبه و مقدمه کتاب.....	۱۵
اما مقالت اول: در بیان امور طبیعی، و آن مشتمل است بر چند فصل، چنان که یاد کرده می شود.....	۱۹
فصل اول: در بیان ارکان و امزجه و غیره.....	۲۰
فصل دوم: در بیان اخلاط.....	۲۳
فصل سیم: در بیان اعضا.....	۲۷
فصل چهارم: در بیان قوت ها.....	۲۹
فصل پنجم: در بیان بقیه امور طبیعی.....	۳۲
مقالت دوم: در بیان تشریح ابدان، و آن مشتمل است بر چند فصل.....	۳۵
فصل اول: در بیان استخوان ها.....	۳۶
فصل دوم: در بقیه اعضای مفرده، و آن غضروف است و ربر و رباط و غیره.....	۳۸
فصل سیم: در بیان اعضای مرکب مثل دماغ و چشم و گوش و غیره.....	۴۱
فصل چهارم: در بیان دل و شش.....	۴۳
فصل پنجم: در بیان حجاب صدر و معده و امعا.....	۴۴
فصل ششم: در بیان جگر و زهره و سپرز.....	۴۶
فصل هفتم: در بیان بقیه از مرکبه و آن کلیت آن است و مثانه و انثیان و قضیب و رحم.....	۴۷

مقاله سیم: در بیان احوال بدن انسان و اسباب و علامات که دلالت کند بر آن، و آن	۴۹
مشمول است بر چند فصل:	۴۹
فصل اول: در بیان صحت و مرض	۵۰
فصل دوم: در بیان اسباب ضروری که تغیر احوال بدن انسان و محافظت صحت	
آن به آنهاست که آنها را سته ضروری می نامند	۵۳
قسم اول: در بیان هوا	۵۳
قسم سیم: در خواب و بیداری	۵۵
قسم چهارم: در حرکت و سکون	۵۶
قسم پنجم: در احتباس و استفراغ	۵۶
قسم ششم: در أعراض نفسانی	۵۶
فصل سیم: در اسباب ممرضه:	۵۷
فصل چهارم: در نشانه هایی که دلالت کند بر احوال بدن انسان از جهت مزاج	۶۰
فصل پنجم: در علاماتی که دلالت کند از احوال بدن انسان از جهت اخلاط	۶۲
مقاله چهارم: در بیان نبض و تنفس، و آن مشمول است بر چند فصل:	۶۳
فصل اول: در بسایط نبض	۶۴
فصل دوم: در بیان انواع مرکبات نبض	۶۸
فصل سیم: در بیان الوان بول	۷۰
فصل چهارم: در بیان قوام بول و بوی آن	۷۲
فصل پنجم: در بیان صفای بول و کدورت آن، و کمی و بسیاری بول	۷۳
فصل ششم: در بیان رسوب	۷۴

مقالت پنجم: در تدبیر صحت و بیماری و معالجه آن بر وجه کلی، و آن مشتمل است بر چند فصل:.....	۷۷
فصل اول: در تدبیر مأكول و مشروب.....	۷۸
فصل دوم: بیان ریاضت و دلک.....	۸۰
فصل سیم: در بیان استحمام.....	۸۱
فصل چهارم: در تدبیر خواب و بیداری.....	۸۲
فصل پنجم: در تدبیر بدن به اعتبار فصول اربعه.....	۸۳
فصل ششم: غذا در تدبیر زن حامله و مرضه و اطفال.....	۸۴
فصل هفتم: در تدبیر طفل و جوان و کهول و پیر.....	۸۵
[فصل] هشتم: در علاج مرضی.....	۸۶
فصل نهم: در فصد و حجامت.....	۸۹
فصل دهم: در بیان قی و اسهال و حقنه.....	۹۰
مقالت ششم: در امراض سر، و آن مشتمل است بر چند فصل:.....	۹۱
فصل اول: در بیان درد سر و شقیقه و دوار.....	۹۲
فصل دوم: در بیان سرسام.....	۹۴
فصل سیم: در مالیخولیا.....	۹۵
فصل چهارم: در تدبیر صرع.....	۹۶
فصل پنجم: در تدبیر سکتہ.....	۹۷
فصل ششم: در فالج و لقوه و رعشه و تشنج رطب.....	۹۸
فصل هفتم: در تدبیر زکام.....	۹۹
فصل هشتم: در تدبیر درد چشم.....	۱۰۰

- فصل نهم: در ضعف بصر و سیلان آب از چشم..... ۱۰۱
- فصل دهم: در بیان درد گوش..... ۱۰۲
- فصل یازدهم: در امراض انف..... ۱۰۳
- فصل دوازدهم: در تدبیر درد دندان..... ۱۰۴
- فصل سیزدهم: در تدبیر خناق و ورم ملاذه..... ۱۰۵
- مقاله هفتم: در بیان امراض اعضا از سینه تا ناف، و آن مشتمل است بر چند فصل:
- ۱۰۷
- فصل اول: در بیان سعال..... ۱۰۸
- فصل دوم: در تدبیر ذات الریه..... ۱۰۹
- فصل سیم: در تدبیر سل و ذات الحجاب..... ۱۱۰
- فصل چهارم: در تدبیر ربو و ضیق النفس..... ۱۱۱
- فصل پنجم: در تدبیر خفقان..... ۱۱۲
- فصل ششم: در تدبیر در نفث الدم..... ۱۱۳
- فصل هفتم: در تدبیر ضعف معده..... ۱۱۴
- فصل هشتم: در تدبیر غثی..... ۱۱۵
- فصل نهم: در تدبیر مغص..... ۱۱۶
- فصل دهم: در تدبیر فواق..... ۱۱۷
- فصل یازدهم: در تدبیر هیضه و اسهال..... ۱۱۸
- فصل دوازدهم: در تدبیر زحیر..... ۱۱۹
- فصل سیزدهم: در تدبیر قولنج..... ۱۲۰

فصل چهاردهم: در تدبیر دفع دیدان یعنی کرم‌ها که در شکم آدمی به هم می‌رسند.....	۱۲۱
فصل پانزدهم: در تدبیر درد جگر.....	۱۲۲
فصل شانزدهم: در تدبیر استسقاء.....	۱۲۳
فصل هفدهم: در تدبیر طحال.....	۱۲۴
فصل هجدهم: در تدبیر یرقان.....	۱۲۵
مقالت هشتم: در ذکر امراض بقیة اعضاء و آن مشتمل است بر چند فصل:.....	۱۲۷
فصل اول: در وجع کلیه.....	۱۲۸
فصل دویتم: در تدبیر امراض مثانه.....	۱۲۹
فصل سیم: در تدبیر امراض مقعد.....	۱۳۰
[فصل] چهارم: در تدبیر سرعت انزال و سبولت خروج آن خواه در خواب یا بیداری.....	۱۳۱
فصل پنجم: در تدبیر اورام انثیین.....	۱۳۲
فصل ششم: در تدبیر فتق.....	۱۳۳
فصل هفتم: در تدبیر افراط طمئو ضعف باه.....	۱۳۴
فصل هشتم: در نقرس و عرق النساء و وجع مفاصل و ورک و حذیه.....	۱۳۵
فصل نهم: در دوالی و داءالفیل.....	۱۳۶
مقاله نهم: در امراضی که بر همه بدن عارض می‌شوند و آن دربردارنده چند فصل است:.....	۱۳۷
فصل اول: در سَعفه.....	۱۳۸
فصل دویتم: در بیان بهق و جذام.....	۱۳۹

۱۴۰	فصل سیم: در حکم و جرب
۱۴۱	فصل چهارم: در تدبیر شری و حصف
۱۴۲	فصل پنجم: در تدبیر حصبه و آبله و ثللول
۱۴۳	فصل ششم: در تدبیر اورام
۱۴۴	فصل هفتم: در تدبیر سرطان و خنازیر
۱۴۹	مقاله دهم: در بیان اطعمه و اشربه و آن مشتمل است بر چند فصل:
۱۵۰	فصل اول: در بیان حبوب
۱۵۱	فصل دوم: در بیان طبایع لحوم
۱۵۲	فصل سیم: در آلبان
۱۵۳	فصل چهارم: در بقول
۱۵۴	فصل پنجم: در بیان فواکه
۱۵۵	فصل ششم: در بیان ریاحین
۱۵۶	فصل هفتم: در بیان ادهان
۱۵۷	فصل هشتم: در طیب
۱۵۸	فصل نهم: در توایل
۱۵۹	فصل دهم: در رواسیر
۱۶۰	فصل یازدهم: در نبیذها و نوشیدنی‌ها و رب‌ها
۱۶۱	فصل دوازدهم: در انبه‌ها
۱۶۲	فصل سیزدهم: در پختنی‌ها
۱۶۳	نمایه‌ها

مقدمه قانونچه

درباره قانونچه

قانونچه، کتابی مختصر و مفید در دانش طب سنتی است که توسط طبیب و منجم اهل چغمین خوارزم، محمود بن محمد عمر چغمینی در قرن هشتم هجری قمری (متوفی ۷۴۵ ق) به زبان علمی آن زمان یعنی عربی تألیف شده است.

این کتاب شامل ده مقاله است و مطالبی از مقدمات و مبانی تا حفظ الصحة و معالجات و مفردات را در می گیرد که به طور جزئی تر عبارتند از امور طبیعه، تشریح، اسباب و علایم، معالجات، بیماری های اختصاصی اعضاء، بیماری های عمومی و طبقه بندی غذاها و داروها با اشاره به طبیعت آنها و گاه افعال و خواصشان. نامگذاری این کتاب به قانونچه، موجب شده است که برخی آن را خلاصه کتاب قانون ابن سینا بدانند در حالی که محمود چغمینی در خود به صراحت در نخستین سطور کتاب می گوید که رساله مختصرش را از کتب متقدمان برگزیده است. به هر حال این کتاب کوچک از اقبال و توجهی همگانی برخوردار شده و به دفعات زیاد استنساخ و ترجمه و شرح شده است.

هم نسخه های فراوانی از قانونچه عربی در ایران موجود است و هم ترجمه هایی از آن توسط برخی از طبیبان اعصار مختلف انجام شده است. همچنین شروح متعددی بر قانونچه نوشته شده است از جمله شرح فاضل بغدادی در سال ۷۱۰ ق، شرح مولی حسین بن محمد بن علی استرآبادی در گذشته ۸۳۱ ق که برای امیرمرتضی والی هرات نوشته شده است، شرح ملایحی فتحی نیشابوری در گذشته ۸۳۲ ق، شرح علی بن داود پنجابی، شرح عبدالسیط بن خلیل حنفی متوفی ۹۲۰ ق، و نیز شرح معروف آن یعنی مفرح القلوب تألیف حکیم محمد اکبر بن حاج محمد معروف به حکیم شاه ارزانی اهداشده به محمدفرخ سیر پادشاه مغولی هندوستان در سده دوازده و سیزده قمری که برای علاقه مندان و پژوهشگران طب سنتی شناخته شده است و اکنون تصحیح خوبی از آن توسط استاد اسماعیل ناظم در اختیار داریم.

شادروان دکتر محمدتقی میر استاد جراحی دانشگاه علوم پزشکی شیراز در سال ۱۳۵۰ قانونچه را از عربی به فارسی بازگردانیده بود که در سالهای اخیر پیوسته در دست علاقه‌مندان می‌گشت. همچنین ترجمه و شرح ارزنده‌ای از این کتاب توسط استاد اسماعیل ناظم انجام گردید که در مهرماه ۱۳۹۰ خورشیدی توسط انتشارات المعی نشر یافت.

مشخصات نسخه و روش تصحیح

نسخه اصلی که مورد استفاده مصححان قرار گرفته از ترجمه‌های فارسی قانونچه در دوران قاجار است و شمس بن محمد بن منجم آن را با قدری تصرف به فارسی بازگردان کرده است.

نسخه خطی این اثر اکنون در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، به شماره ۱۱۰۲۴ ف موجود است که البته در فهرستهای قدیمی به شماره ۱۰۲۴ ثبت شده بوده است. همچنین در صفحه ۲۹ جلد سوم فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی فراهم آمده سید عبدالله انوار چاپ ۱۳۵۱ خورشیدی ثبت شده است و در توصیف آن آمده که احتمالاً در قرن سیزدهم قمری کاتب شده است.

از آنجا که در این نسخه حدود سه فصل و نیم «فصل مفتح و هشتم و نهم از مقاله هشتم، و نیمه فصل اول مقاله نهم» افتادگی داشت، از یکی از شروح قانونچه در قرن ۱۱ ق به اعتبار فاصله زمانی اندکش با این ترجمه، بهره بردیم. این نسخه دوم را حکیمی به نام اسکندر بن میر فیض طبیب در سن ۹۵ سالگی خود در محرم سال ۱۰۷۶ ق^۱ در ترجمه و شرح مختصر قانونچه نگاشته است که در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۱۱۱۲ س س نگهداری می‌شود.^۲ بنابراین آنچه در فصول یادشده آمده از این نسخه برگرفته شده است.

^۱ <http://94.232.175.44/index.aspx?pid=13&GID=35001&ID=42314> .
^۲ <http://94.232.175.44/index.aspx?pid=6&ID=42314&Complete=1> .

برای اطمینان از تطبیق ترجمه های انجام شده در نسخه های اصلی و کمکی با اصل متن عربی قانونچه، یا اتکا به کتاب قانونچه چغمینی به زبان عربی به تحقیق سید مرتضی موحد ابطحی (القانون الصغیر فی کلیات الطب (قانونچه)، نشر اول و اقدم ۱۳۳۷ خورشیدی، نشری بعدی در جبل المتین قم، ۱۳۸۳ خورشیدی) مقایسه ای واژه به واژه انجام شد و معلوم گردید که بازگردان شمس بن محمد دستکم با نسخه ابطحی در بسیاری موارد با آن سازگار و منطبق نیست یعنی گاهی کلمه یا عبارت یا جمله ای (عموماً محتوی شرح و مثال) در این بازگردان هست که در متن ابطحی، متن عربی آن موجود نیست یا آنکه برعکس در متن ابطحی کلمات یا عباراتی هست که در این بازگردان نیست و یا آنکه در ترجمه، مفهوم دگرگون شده است.

بنابراین هر جا که به این موارد اختلافی برخوردیم به این روش ها اختلافات را نشان دادیم:

- اگر در متن نسخه فارسی، واژه یا عبارت یا جمله یا بندی دیدیم که در متن مقیاس و مرجع ما (یعنی متن عربی به تحقیق سید مرتضی ابطحی) وجود ندارد آن را بدون هیچ دخل و تصرف نگاه داشتیم و برای آشکار شدن افاضت مضاف مترجم، آن را به صورت /تالیف/ آوردیم.
- گاه در ترجمه خطاهای فاحشی در بیان مفهوم یا در برگردان واژه رخ داده بود که نه با نسخه عربی مرجع و نه با سایر متون طبّی سازگار بود. در این موارد بسته به ادبی یا طبّی بودن خطا و میزان اهمیت آن، یا آن را در داخل خود متن اصلاح کردیم یا آنکه آن را در متن تغییر ندادیم و در پانویست توضیحی در اصلاح آن گذاشتیم. برای روشن شدن این موضوع به دو مثال کوتاه اشاره می کنیم: در نسخه بازگردان، مترجم چغندر را سرد و تر گفته است در حالی که در متن عربی مقیاس آمده است: «السلق حارّ رطب»، و از طرفی در سایر متون مفردات مانند تحفه حکیم مؤمن نیز چغندر گرم و تر دانسته شده است بنابراین

ما نیز در داخل متن چغندر را گرم و تر آوردیم و در پاورقی آن را توضیح دادیم. یا در مقابل مترجم آورده است که پیه گرم و نرم است، درحالی که در نسخه عربی مقیاس آمده: «السمین حارّ رطب» یعنی پیه گرم و تر است. ما با توجه به اینکه «نرم بودن» برای پیه غلط محسوب نمی شود آن را در داخل متن تغییر ندادیم ولی در پانویست توضیح دادیم که ترجمه با متن چه تفاوتی دارد و بازگردان امانتدارانه چگونه است؟

باریک بینی و دقت زیادی به کار رفت تا همه تفاوت‌های این بازگردان با متن عربی مقیاس، کشف شود و بازگردان درست آن در دیدرس خواننده قرار بگیرد، بنابراین عامدانه از توضیح اختلافات در بخش تعلیقات خودداری کردیم.

- گاه در متن نسخه افتادگی‌هایی در حروف ربط یا عطف یا اضافه یا افعال ربطی دیده می شد که صرفاً برای حفظ یکدستی و روانی متن، واژه متناسب در داخل کרוشه به متن افزوده شد.

- گاه در اعراب گذاری برخی از کلمات، ظاهراً به حسب تفنن کاتب در کاربست آرایه های تزیینی خط نسخ اشتباهاتی رخ داده بود که با رجوع به واژه نامه های عمومی و اختصاصی مانند لغتنامه دهخدا و بحرالجمواهر اصلاح شد.

- همچنین برای تصحیح این نسخه از کتب بحرالجمواهر تألیف محمد بن یوسف هروی جهت اصلاح اعراب‌ها و برخی از ابهام‌های معنایی، و کتاب تحفه حکیم مؤمن و مخزن الادویه برای تطبیق کیفیات مفردات، کتاب نیر اعظم و کتاب خلاصه الحکمه برای تطبیق های مطالب دلائل و علایم بهره گرفته شد که برخی مشخصاً در پانویست معلوم است و بعضی نیز لازم به ذکر نبودند و در پاورقی نیامدند.

- برخی قیده‌ها مانند «اگر چنانچه» یا «اگر چنانکه» بسیار در این متن استفاده شده اند که دستکم با دستور زبان و نگارش امروزی سازگار نیستند. در این قبیل ناهمگونی‌ها هیچ تصرفی نکردیم و آنها را به شکل مضبوط در متن آوردیم.
- صورت نگارشی و املایی واژگان را بر اساس دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی ویرایش سال ۱۳۸۸ تغییر دادیم و به ویژه در پیوستگی‌ها و گسستگی‌ها دقت بیشتری روا داشتیم.

تشکر و قدردانی

از ریاست محترم دانشگاه علوم پزشکی تهران آقای دکتر باقر لاریجانی، و ریاست محترم دانشکده طب سنتی آقای دکتر محمدرضا شمس اردکانی برای پشتیبانی معنوی و تدارک مقدمات و زمینه‌های لازم در انجام این پروژه تشکر می‌کنیم.

از آقای دکتر مجید انوشیروانی سرپرستار و مدیر علمی اجرایی مرحله تصحیح بسیار سپاسگزاریم که در مراحل گوناگون تصحیح این نسخه، مشفقانه همراه و یاور ما بودند و بازبینی‌ها و راهنمایی‌های ارزنده ایشان گره‌گشای مشکلات کار بود.

از خوانندگان محترم چشم داریم که خطاها را به دیده اغماض بنگرند و البته ما را از پند و نقد خود بی‌بهره نگذارند.

بسم الله الرحمن الرحيم

برای «مکتب طب سنتی ایران» ویژگی‌های چندی می‌توان برشمرد، از جمله آنکه این میراث کهن، نه فقط یک «متد» و «شیوه» درمان، که یک «نظام جامع طبی» است که هم در آداب و تدابیر نگاهداشت تندرستی سخنان کاربردی بسیار دارد، و هم در سبب‌شناسی و تشخیص بیماری‌ها دیدگاهی فراگیر و گسترده عرضه می‌کند، و هم در درمان از اقسام شیوه‌های گوناگون یعنی از کاربرد اشکال متنوعی از مواد زیستی طبیعی و اعمال روش‌های دستی تا رویکردهای روانی و روحانی بهره می‌گیرد.

ویژگی دیگر آنکه این مکتب بر «حکمت طبیعیات» مبتنی است و بر دو پایه خرد و تجربه مدون و سنجیده استوار است، نه بر دریافت‌های پراکنده و شناخت‌های نابسامان. حفظ این دو ویژگی، امروز برای احیاگران این مکتب بسیار مهم است، به زبان دیگر در بازیابی و بازسازی آن، دو نکته مهم باید در نظر گرفته شود: یکی آنکه تمامیت و یکپارچگی دانش در ساختار این مکتب از میان نرود و توقف در حیطه‌های ساده‌تر و دست‌یافتنی‌تر موجب فراموشی اصول بنیادی نگردد و دوم آنکه در هر اقدامی برای گسترش و توسعه این مکتب، دقت و تعهد بسیاری صرف شود تا خواسته یا ناخواسته عیار «خوددورزی» و «تجربه‌گرایی روش‌مند» در آن کم‌رنگ نشود.

یکی از پیش‌نیازهای لازم برای دستیابی به این اهداف، تسهیل دسترسی به گنجینه دانش و آموزه‌های مکتوب حکیمان در دوره‌های تاریخی گوناگون است. بدین منظور لازم است که این نوشتارها با شکیبایی و دقت و با رعایت ملاحظات علمی و معیارهای ادبی تصحیح شده و در دسترس علاقه‌مندان و دانشجویان قرار گیرند. از آن پس می‌توان این متون را در پژوهش‌های گوناگون به کار برد و از آموزه‌هایشان درس اعتدال و تندرستی گرفت.

مجموعه ده‌جلدی فاخری که اکنون پیش چشم ماست، دربرگیرنده چهارده کتاب و رساله طبّی گرانقدر از قرن دهم تا چهاردهم هجری قمری است. بی‌گمان این کوشش

ارزشمند، بخش نادیده و ناخوانده‌ای از خزانه دانش حکیمان قرون اخیر را برای دانشجویان و طبیبان و پژوهشگران به روشنایی می‌آورد و به شناخت آراء نظری حکمای این دوره تاریخی و داوری‌هایشان درباره حکیمان پیشین انسجام بیشتری می‌بخشد. همچنین با گسترش و تعمیق دانش پزشکان حکمت‌ورز، آموزه‌های پیشگیری و درمان را ارتقاء خواهد داد و در حوزه پژوهش‌های تحلیل تاریخی مکتب طب سنتی ایران نیز به کار خواهد آمد.

به‌جاست که از همه مدیران و دست‌اندرکاران این مجموعه به‌ویژه جناب آقای دکتر محمدرضا شمس‌الدکانی برای تلاش و همتشان در مدیریت این پروژه در مراحل گزینش و جستجوی نسخ، خروف‌چینی مقدماتی، تصحیح و پژوهش و ویرایش، و چاپ کتاب قدردانی نمایم. همچنین از زحمات استاد ارجمند آقای فرید قاسملو و همکار کوشای ایشان آقای علی‌اکبر وطن‌رست در مطالعات کتاب‌شناسی و گزینش و گردآوری نسخ خطی تشکر می‌کنم.

در این راستا تلاش مصححان ارجمند و گاهمایه این کتب و رساله‌ها، و تلاش و دقت ارزنده سرویراستار و مدیر اجرایی فرآیند تصحیح، آقای دکتر مجید انوشیروانی قابل تقدیر است.

امید است که این کتاب در اعتلای مکتب طب سنتی ایران نقشی بسزا ایفا نماید.

دکتر باقر لاریجانی

رئیس دانشگاه علوم پزشکی تهران